

INTRODUCERE ÎN LIMBA GREACĂ

A NOULUI TESTAMENT (*KOINH*)

INTRODUCERE

Limba greacă, o limbă indo-europeană, este una din limbile fundamentale ale culturii europene. Împreună cu popoarele hitite, grecii au migrat în Europa în jurul anilor 2500 î.H. Limba lor este atestată documentar începând cu aproximativ 1400 î.H. Sosiți în valuri succesive, micenienii, aheii, dorienii, ionienii, etc., au colonizat Grecia continentală, țărmurile peninsulei balcanice, Asia mică, porțiuni întinse din țărmurile Mediteranei, construind o civilizație variată și bogată, războinică, divizată, dar, în același timp, elevată artistic și filosofic, care s-a exprimat printr-o varietate de dialecte grecești (principalele dialecte grecești sunt: aeolic, doric, ionic și attic). Grupa dialectelor sudice ale limbii grecești include dialectele ionic, attic și arcado-cipriot; dialectele nordice cuprind dialectele eolic, grec-occidental și dialectul doric. Deși artiștii și filosofii greci au scris opere însemnate în toate dialectele, dialectul attic, vorbit în jurul Atenei, se distinge ca fiind cel mai elevat și cel mai prestigios.¹

Noul Testament, cartea de căpătâi a creștinătății, a fost scris însă în dialectul *koine*, un dialect dezvoltat din modificarea dialectului attic în urma cuceririlor și interacțiilor culturale și economice ale grecilor și macedonenilor cu popoarele din Orientul Apropiat. Acest dialect a ajuns să fie folosit în bazinul Mării Mediterane, cu precădere în zona

¹ J. Debut, *ΔΙΑΣΚΩ*, *Manuel a l'usage de Grand Debutants des lycees et universites* (tome 1), Paris: Les Belles Lettres, 1973, pp. 7-18.

Asiei Mici și a Africii de Nord. Acest dialect conține influențe semitice în vocabular și în retorică, modificări apărute atât datorită evoluției normale a limbii în spațiul grecesc cât și datorită interacției culturale asiatice în spațiul civilizației eleniste (spațiul ocupat în urma cuceririlor lui Alexandru cel Mare). În urma acestor interacții, dialectul *koinē* a ajuns să reflecte mai mult tendințele vorbirii din viața de zi cu zi decât cugetarea sofisticată stilistic, deși s-au scris și în acest dialect lucrări de filozofie, geografie, istorie, beletristică (cf. Polibius, Strabon, Plutarh, etc.).

Limba *koinē* s-a dezvoltat ca o limbă practică, cu vocabular și sintaxă bogate în împrumuturi, și cu o gramatică simplificată față de greaca clasică. Normele ei nu erau arbitrare ci fixate, transmise prin școli și prin intermediul operelor literare. Influențele resimțite asupra vocabularului și modificările ortografice și sintactice, fonetice, etc., au continuat în timp și se regăsesc și în evoluția limbii grecești moderne.

Printre deosebirile mai importante față de dialectul attic se pot enumera următoarele: grupul attic de consoane duble ττ din rădăcina cuvintelor se transformă în dublu sigma - σσ; consoanele finale eufonice -ς și -ν din οὐτως și ἐστίν au ajuns să fie adăugate indiferent dacă erau urmate de un cuvânt ce începea cu o vocală sau de unul care începea cu o consoană; adverbul καλῶς (bine) a înlocuit treptat termenul clasic εὖ. În mod similar, adjectivul ἐσχατος (ultim, final) a înlocuit formele mai vechi τελευταῖος, ὕστατος; substantivul προβατον (oaie) a luat locul formei vechi οἶς, numeralul cardinal εἷς (unu) a devenit echivalent cu pronumele nehotărât -τις (un, cineva), etc.

Au dispărut formele pluralului dual și au rămas doar cele ale pluralului obișnuit. Folosirea timpului viitor a devenit tot mai restrânsă, iar modul optativ a fost înlocuit progresiv cu modul subjonctiv care, de asemeni, tindea să fie preferat și în locul modului imperativ. Verbele la timpul aorist manifestă preferință pentru terminațiile în α. Folosirea conjuncției καὶ (și) a devenit mai frecventă și mai nuanțată (o influență semitică). Conjugarea verbelor în -ω a devenit preponderentă, și apar tranziții ale verbelor în -μι spre

conjugarea în - ω (ἀφιημι - ἀφίω, a ierta, ambele forme fiind prezente în NT).²

În ceea ce privește scrierea, dialectul *koine* a urmat normele antice grecești; manuscrisele Noului Testament, ca și operele lui Aristotel, Platon, sau cele ale lui Tucidide, ori Pausanias, Strabon, etc., au fost scrise cu caractere unciale (litere mari), fără spații între cuvinte (scrierea cursivă nu a fost folosită decât din secolul v-vi). Astfel, o propoziție cum ar fi „Dumnezeu este Domnul” se scria legat, ΟΘΕΟΣΕΣΤΙΝΟΚΥΡΙΟΣ, și nu Ο ΘΕΟΣ ΕΣΤΙΝ Ο ΚΥΡΙΟΣ (cu litere cursive textul ar fi fost: οθεοςεστινοκυριος). Punctuația era redusă la minimum și, pentru cuvintele foarte cunoscute, se foloseau prescurtări, cum ar fi: ΘΣ pentru ΘΕΟΣ - Dumnezeu, ΚΣ pentru ΚΥΡΙΟΣ, domn, etc. Propoziția anterioară ar fi putut fi scrisă, deci, și sub forma ΟΘΣΕΣΤΙΝΟΚΣ. O astfel de scriere transforma scrisul și cititul textelor într-o activitate care cerea antrenament, efort de descifrare și multă atenție.

Materialul prezentat în acest volum are scopul de a echipa studentul cu cunoștințele și abilitățile necesare pentru a citi și traduce textele Noului Testament în limba greacă. Pentru aceasta, materialul ia forma unei serii succinte de lecții axate pe morfologia dialectului *koine*, cu anumite – dar puține - elemente de sintaxă, cu multe exemple din textul NT, care ilustrează diverse repere gramaticale și subliniază valoarea exegetică a gramaticii în studiul NT. Manualul încearcă să asiste studentul la efectuarea unui prim pas spre înțelegerea literei,

² F. Blass și A. Debrunner, *A Greek Grammar of the New Testament and Other Early Christian Literature*, trad. și rev. R.W. Funk, Chicago, IL: UCP, 1961; E.H. Dana, și J.R. Mantey, *A Manual Grammar of the Greek New Testament*, New York: MacMillan, 1927; F.W. Gingrich, ‘The Greek New Testament as a Landmark in the Course of Semantic Change’, *JBL* 73 (1954), 189-196. Cf. J.C. Treat, *Differences Between Classical and Hellenistic Greek, A Quick Introduction*, <http://ccat.sas.upenn.edu/jtreat/koine/classical.htm>, 2002, decembrie.

limbii, și spiritului Noului Testament, un pas care poate fi continuat, ulterior, prin studiul sintaxei și al exegezei biblice, precum și al traducerii dinamice a NT.³

³ În acest scop se poate la apela și la informațiile din J.E. Tipei, *Limba greacă a Noului Testament*, Oradea: Cartea Creștină, 1994; A.F. Ștef, *Manual de greacă veche*, București: Humanitas, 1996; C. Balmuș și Al. Graur, *Gramatica limbii grecești (fonetică, morfologie, sintaxă)*, Iași: Editura Autorilor Asociați, 1935; M. Balme și G. Lawall, *Athenaze. An Introduction to Ancient Greek*, Oxford, Oxford UP, 1990; 1991, vols. 1-2; J. W. Wenham, *The Elements of New Testament Greek*, Cambridge: Cambridge UP, 1988, etc. Pentru studiul NT recomandăm M.S.J. Zerwick, și M. Grosvenor, *A Gramatical Analysis of the Greek New Testament*, Roma: Editrice Pontificio Istituto Biblico, 1993 (4a ed., revizuită); *The Greek New Testament*, editori K. Aland, M. Black, C. M. Martini, B.M. Metzger, și A. Wikgren, ediție comună pentru a 4a ediție *United Bible Societies* și a 27a ediție *Novum Testamentum Graece* (Nestle-Aland), Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, London: United Bible Societies, 1993.

1. ABG ÎN LOC DE ABC: ALFABETUL GRECESC

1.1 Alfabetul grecesc

Spre deosebire de limba română, alfabetul limbii grecești începe cu a-b-g... α , β , γ . El are 24 de litere: 7 vocale și 17 consoane, care au și valoare numerică.

Litere	Număr	Denumire și pronunție echivalentă
A α	1	alfa - a (scurt - <i>artă</i> ; lung - <i>arab</i>)
B β	2	beta - b (b - barbar; sau v – caviar, vină)
Γ γ	3	gama - gh (\approx geneză); ngh - $\gamma\gamma$, $\kappa\gamma$, $\chi\gamma$)
Δ δ	4	delta - dh (\approx dar, deltă; cf. eng. <i>the</i> , <i>then</i>)
E ϵ	5	epsilon - e scurt, deschis, (ex. <i>lefter</i>)
Z ζ	7	zeta - z (z - zel; sau dz; zd; <i>Azdod</i> , <i>Azot</i>)
H η	8	eta - e lung, închis, (\approx ei, ger. <i>sehr</i> , <i>Dreher</i>)
Θ θ	9	theta - th (nu are echiv. rom., cf. eng. <i>the</i>)
I ι	10	iota - i scurt, deschis (ex.: bir, fir, iar)
K κ	20	kappa - k (caligrafie, economie)
Λ λ	30	lambda - l (logos, oligofren)
M μ	40	miu - m (metodă, melodios)
N ν	50	niu - n (nou, nard)
Ξ ξ	60	xi - x (xilofon, Xenia, ortodox)
O \omicron	70	omicron - o scurt, deschis (\approx omolog, rod)
Π π	80	pi - p (pneumatic, parabolă)
P ρ	100	ro - r, rh (rac, rimă, rabin)
Σ σ, ς	200	sigma - s (s accentuat, \approx selenar, Solon)
T τ	300	tau - t (telefon, dotare)
Υ υ	400	upsilon - u lung (<i>iu</i> \approx fr. <i>du</i>); u scurt (<i>iu</i> \approx i)
Φ ϕ	500	fi - f (farmec, fizică)
X χ	600	chi - ch (un h dur, ca în rom.: hrean, hram)
Ψ ψ	700	psi - ps (psihic, capsă)
Ω ω	800	omega - o lung, închis (\approx horă, oră, mor)

Alfabetul limbii grecești clasice conținea și alte sunete (digamma - Ϝ - 6, koppa - ϙ - 90, și sampi - Ϻ - 900), care, însă, nu s-au păstrat în dialectul *koine*. În ce privește pronunția, există două școli principale, cu subcurențele lor, una fiind școala lui Erasmus din Rotterdam (1467-1536), cealaltă urmând pronunția limbii grecești moderne, în favoarea căreia s-a declarat, printre alții, I. Reuchlin (1445-1523). Multe din manualele occidentale urmează pronunția erasmică, care a încercat să reconstituie pronunția limbii grecești antice, plecând de la scrierea ei și a atribuit fiecărui literă și diftong valori distincte. Totuși, nu suntem în posesia vreunui document care să ateste modul cum pronunțau cuvintele grecii de acum două mii de ani (dimpotrivă, unele erori de copiere ale manuscriselor NT dau de înțeles că pronunția în dialectul *koine* se apropia de pronunția limbii grecești contemporane, de exemplu variantele frecvente noi-voi, ἦμεις - ὅμεις). De aceea, pronunția reuchliniană, folosită de multe țări răsăritene, adoptă pur și simplu regulile contemporane de pronunție ale limbii grecești (ceea ce duce la multe cazuri de ambiguitate fonetică din pricina simplificării și suprapunerii valorii sunetelor).⁴ Manualul de față adoptă în principiu regulile lui Erasmus, dar admite și câteva modificări de tip reuchlinian, anume pentru literele ζ și χ se adoptă valoarea *z* și *h*, nu *dz* și, respectiv, *ch*; iar pentru diftongul *ou* se adoptă o pronunțare închisă, lungă, similară vocalei *u* din limba română.

⁴ C.C. Caragounis, 'The Error of Erasmus and Un-Greek Pronunciations of Greek', *Filologia Neotestamentaria* 8 (1995), 151-185, oferă o captivantă trecere în reistă a istoricului pronunției erasmice, care s-ar fi bazat pe o eroare de interpretare, pe o glumă academică, jucată lui de savantul elvețian Henricus Glareanus (Loritus din Glarus). Caragounis argumentează că pronunția reuchliniană este singura care poate fi luată în considerare, singura care are o legătură cu greaca clasică prin intermediul culturii bizantine. Problema pronunțării clasice rămâne deschisă, însă, și din punctul de vedere al savanților contemporani, este în continuare supusă convențiilor.

Ca ajutor mnemonic pentru reținerea alfabetului, se poate observa că există grupuri de litere care respectă ordinea alfabetului românesc (un fel de „insule” românești despărțite de „mări” grecești...):

ΑΒΓΔΕ - ΖΗΘ - ΙΚΛΜΝ - Ξ - ΟΠΡΣΤΥ - ΦΧΨΩ.

(a) Literele mari se scriu pe tot spațiul dintre linii:

ΑΒΓΔΕΖΗΘΙΚΛΜΝΞΟΠΡΣΤΥΦΧΨΩ

(b) Literele mici ocupă intervalul în moduri diverse:

α β γ δ ε ζ η θ ι κ λ μ ν ξ ο π ρ σ τ υ φ χ ψ ω

După modul de ocupare a spațiului ele s-ar putea clasifica astfel:

- litere în prima jumătate de interval: α ε ι κ ν ο π τ υ ω
 - litere în prima jumătate de interval, dar care traversează și linia de jos:

γ η μ ρ ζ χ

- litere care ocupă tot interspațiul:

δ θ λ

- litere care folosesc interspațiul și trec și sub linie: β ζ ξ φ ψ

Vocalele

Vocalele alfabetului grec sunt: α ε η ι ο ω υ. Ele pot fi deschise: α, ε, ο, η, ω, sau închise: ι, υ, scurte sau lungi:

	scurte	lungi	atât scurte, cât și lungi
vocale	ε	η	α ι

ο ω υ

Diftongi

În limba greacă diftongii se formează cu vocalele ι sau υ :

cu vocala ι	cu vocala υ
αι - ai	αυ - au
ει - ei	ευ - eu
οι - oi	ου - ou
υι - ui	ηυ - eu (≈ eiu)

Toți diftongii limbii grecești sunt sunete lungi, cu excepția diftongilor αι și οι aflați în poziție finală. Există și o categorie de diftongi muți, anume cei formați cu iota subscris: ϝ, η, Ϟ (există și convenții după care iota subscris trebuie și citit în clar, distinct). Iota subscris apare mai ales în cadrul unor contracții de vocale, în sunetele specifice unor terminații anume, cum ar fi în cazul dativ singular (ex., τϞ λογϞ - cuvântului, pentru ó λογος) sau pentru verbe la timpul prezent modul subjonctiv, (pers. 3, singular, de exemplu, λυη - să dezlege, pentru λυω), etc.

Consoanele

Consoanele alfabetului grec se împart în patru categorii care se comportă diferit, specific, în cadrul fenomenului de contracție:

(1) lichide - λ, μ, ν, ρ (se numesc așa pentru că pot fi pronunțate prelung, chiar și cu gura închisă); au valoare semivocalică (semi-consoane). Limba greacă are o preferință deosebită pentru ele.

(2) mute - β, γ, δ, θ, κ, π, τ, φ, χ (se pronunță scurt, o singură dată; ele se pot înlocui unele pe altele, reprezentative fiind variantele tari sau „surde”, și se combină cu litera sigma σ rezultând consoane duble):

	surde	sonore	aspirate
gutturale	κ	γ	χ
labiale	π	β	φ
dentale	τ	δ	θ

(3) siflante (au pe sigma, σ, în compoziția lor) - σ, ζ, ξ, ψ

(4) consoane duble - ζ, ξ, ψ (formate prin combinarea cu σ).

gutturale	κ, γ, χ	+ σ =	ξ
labiale	π, β, φ	+ σ =	ψ
dentale	τ, δ, θ	+ σ =	ζ

(5) grupările duble λλ, μμ, ππ, ττ, σσ se pronunță cu o lungime dublă față de consoana simplă. Grupările γγ, γκ, γμ, γξ, γχ, se pronunță nazalizat: *ng, nk, gm, nx, nh*.

1.2 Accentele, semnele de aspirație, diacritice și de punctuație

Inventarea accentelor și a semnelor de aspirație este atribuită lui Aristofan, bibliotecar în Alexandria (cca. 200 îH). El a propus folosirea unor semne grafice specifice care să precizeze pronunția cuvintelor, devenită nesigură în secolul trei înainte de Hristos. În plus, noile semne facilitau învățarea limbii și de către străini. Manuscrisele grecești nu vor folosi însă în mod regulat accentele și semnele de aspirație ('spiritele) decât cu începere din secolul 7 dH.

Conform regulilor stabilite, orice cuvânt are un accent și aplicarea lui se realizează prin raportare la ultima silabă (ultima, penultima,

antepenultima; există și excepții: cuvintele care se pronunță legat își pot transfera accentele, iar unele pronume și prepoziții nu primesc accent). Accentele se pot deplasa și chiar modifica în timpul declinării sau conjugării, ajungând să reprezinte, uneori, chiar repere ale unor cazuri. În cazul semnelor de aspirație, fiecare cuvânt care începe cu o vocală sau diftong primește și un semn de aspirație (numit și „spirit”...); spirit *lin*, [’], fără valoare fonetică, sau spirit *aspru*, ^ˆ, care se pronunță ca un echivalent al sunetului *h* din limba română. În cazul diftongilor, accentele sau semnele de aspirație se plasează pe a doua vocală din diftong.

Accentele

Cele trei accente folosite de lingiștii alexandrieni reprezentau inițial diferențele de ton din rostire (o ridicare și / sau o coborâre a tonului: ascuțit – ton înalt, grav – ton coborât, circumflex – ridicare / coborâre de ton) și intensități diferite ale sunetelor. În ce privește plasarea, regula generală este că ele se așează cât mai spre interiorul cuvântului și pot cădea doar pe ultimele trei silabe: pe ultima silabă (accent ascuțit sau grav *oxiton*, sau accent circumflex *perispomenon*), pe penultima (accent ascuțit *paroxiton* sau accent circumflex *properispomenon*), sau pe ante-penultima silabă (accent ascuțit *proparoxiton*):⁵

ascuțit	’	poate cădea pe oricare din ultimele trei silabe
circumflex	ˆ	poate cădea doar pe ultimele două silabe
grav	`	poate cădea doar pe ultima silabă.

Accentul ascuțit indica o ridicare a tonului, și poate fi aplicat pe oricare din ultimele trei silabe, fie ele lungi fie scurte (ultima, penultima, antepenultima).

⁵ Cf. Anexa nr. 2, despre regulile generale ale accentelor.

νυν, περ, ποι, formele bisilabice ale verbului εἶμι și φημι, plus câteva cazuri de așezare lângă cuvinte cu accent dominant.

Semnele de aspirație

Vocala inițială ale unui cuvânt (prima vocală simplă sau a doua vocală, în cazul unui diftong) primesc întotdeauna un semn de aspirație:

´ = spiritul lin. Acesta nu modifică pronunția cuvântului, ci indică o aspirație ușoară, necesară actului fonator.

ˆ = spiritul aspru. Acesta se pronunță ca guturala „h” din limba română, și indică o aspirație puternică care însoțește pronunția vocalei respective. Dintre consoane doar ρ, *rho*, poate primi spirit aspru, anume când se află la începutul unui cuvânt (în acest caz se transliterează *rh* și se pronunță mai accentuat): ἔσχατος - ἕτερος, ἄξιος - ἄγιος (Erasmus recomanda citirea lui ρ ca *hr* dar părerile savanților contemporani sunt împărțite cu privire la această citire).

Semnele diacritice.

Textele grecești ale NT folosesc trei feluri de semne diacritice: apostroful, trema și corona.

(1) Apostroful, ´, marchează absența unei vocale:

δια αὐτοῦ = δι´ αὐτοῦ

(2) Trema, ˆ, indică o pronunțare în hiat (separată) a două vocale alăturate.

ex.: Ἡσαΐας (Isaia), προΐμος (devreme), Μωϋσης (Moise).

(3) Corona ´, semnifică pierderea uneia sau mai multor litere, prin combinarea a două cuvinte succesive.

ex.: και ἐγω = κἀγω (și eu)

Semnele de punctuație.

În perioada Noului Testament nu se foloseau semne de punctuație și nici spații libere între cuvinte. Ele au fost introduse mai târziu de cercetători:

.	= .	punctul.
,	= ,	virgula.
;	= ?	punct și virgulă = semnul întrebării.
:	= ; / :	un punct sus - o pauză medie, de tip „;” sau „:”

1.3 Exerciții

1. Scrieți de cinci ori alfabetul grecesc (litere mari, litere mici)
2. Despărțiți în silabe următoarele substantive:

αποστολος	ευαγγελιον	θανατος
κυριος	παραβολη	οικος
διδασκαλος	επιστολη	οχλος
καρδια		

3. Citiți următoarele texte cu voce tare, copiați-le în scris:

ἔλεγεν δε και τοις ὄχλοις· ὅταν ἴδητε την νεφελην ἀνατελλουσαν ἐπι δυσμων εὐθεως λεγετε ὅτι ὄμβρος ἔρχεται και γινεται οὕτως· και ὅταν νοτον πνεοντα, λεγετε ὅτι καυσων ἔσται, και γινεται· ὑποχριται, το προσωπον της γης και του οὐρανου οιδατε δοκιμαζειν, τον καιρον δε τουτον πως οὐκ οἶδατε δοκιμαζειν; (Lc. 12:54-56).

ἀμην, ἀμην λεγω ὑμιν, ὁ μη εἰσερχομενος δια της θυρας εἰς την αὐλην των προβατων ἀλλα ἀναβαινων αλλαχοθεν ἐκεινος κλεπτης ἔστιν και ληστης· ὁ δε εἰσερχομενος δια της θυρας ποιμην ἔστιν των προβατων. τουτω ὁ θυρωρος ἀνοιγει και τα προβατα της φωνης αὐτου ἀκουει και τα ἴδια προβατα φωνει

κατ' ὄνομα καὶ ἐξαγει αὐτά. (In. 10:1-3)

4. Compuneți un text de 100 de cuvinte în limba română pe care să-l scrieți cu litere grecești și în care să folosiți următoarele cuvinte: epistolă, tezaur, biblie, oră, drum, metodă, fugă, botez, teolog, farmacie, curios, zelos, este, ananghie, zâzanie, idol, icoană, ipoteză, selenar, efemer, zelos, barbar, aer, tomografie, hipopotam, despot, etc.

